

ЖҮЛДЫЗ

ұсталатын суық қарулармен жүргізілген екен (кәдімгі қып-қызыл төбелес). Одан менің хабарым шамалы екен. Я воин машинного периода ведения войны. Одан хабарым мол», – деп атап көрсететіні бар (автордың отбасылық архивінен). Осы таным тұрғысынан қарағанда түркі халықтары басынан кешкен соғыстардың болмысын, тарихын танып-білуге, ол жайында ғылыми зерттеу жұмыстарын жүргізгенде осы ой танымдарды әскери теориялық қағида ретінде қарап, үнемі сүйеніп отыруға болатын идеялық бағыт-бағдар бола алады деген байламға келеміз. Б. Момышұлының осы ой танымына сүйене отырып:

1. Соғыс жүргізудің мануфактуралық дәуірі, негізінен, майдан төрінде бес қару түрін молынан әрі тұрақты түрде қолданумен шектелген жағдайды көреміз.

2. Соғыс жүргізудің машиналық кезеңі, негізінен, отпен атылатын мылтықтан басталып, пулемет, зеңбірек, танк, самолет т.б. техникалық қару-жарақ түрлерінің бәрін қамтуымен ерекшеленеді екен.

3. Соғыс жүргізудің ядролық қаруды пайдалану дәуірі негізінен бүгінгі компьютерге сүйенген информациялық техника көмегімен жүргізілмек.

Соғыс жүргізудің мануфактуралық дәуірінде негізінен бес қару түрін пайдалану жолымен іске асады екен. Ол қарулар – қылыш, садақ, найза, шоқпар, қанжар тәрізді соғыс құралдарымен шектеледі. Бұл соғыс қаруы тұсындағы соғысушы сарбаздар жаумен бетпе-бет келіп, күш сынасады. Майданда әлі жеткені, айласы мен ақылы асқандары басым түсіп жатады. Жауынгер майдан төрінде жеңсе де, жеңілсе де әділетті түрде жүргізіліп отырады. Бұл көріністерді қазақтардың батырлық жырында жырланатын атақты батырлардың жекпе-жек соғысуы мен жеңген жағы тікелей рухы көтеріліп, қан майданға түсетін соғыс көріністері кез алдымызда елестейді.

Қазақтар бұл дәуірде бес қарудың жоғарыдағыдай түрлерімен қорғану, шабуыл жасау жорықтарында басым түсіп отырған. Бұл соғыстың қыры мен сырын жақсы біліп, соғыстың стратегиясы мен тактикасын жете меңгерген халық екенін әлемге танытып отырған. Мұның үстіне, қорғану жолында жүргізілген соғыста өз жерінің табиғатын яғни тауы мен даласын, қыры мен жазығын да білгірлікпен пайдаланып, қарсыласын жер қаптырып отырған. Мұның үстіне қазақтардың ат құлағында ойнайтын шабандоздығы, соғыста жылқының шешуші күшке айналуында көп мәселенің түйіні жатыр. Бұған дәлел Еділ, Шыңғыс хан, Әмір Темір т.б. қолбасшылар заманында тұлпар аттың шешуші күшке айналған ерекшелігін сезінеміз. Ал батырлар жырында батырмен бірге, тұлпар ат бейнесінің де қатар сомдалуында көп сыр жатыр. Соғыста ең ықшам, маневр жасауға бейім, алыс пен жақын жерді тез басып өтетін жарамды қазанаттың болуы – қазақ жерін жаудан қорғап, Отан кеңістігін ұстап қалудың шешуші жолы да жауынгер мінген жарамды жорық атына байланысты болып келгені де шындық. Осы себепті халқымыз шығарған эпикалық жырларда батыр образын сомдаумен бірге, оның тандап мінген тұлпарларының бейнесі де қатар алынып суреттелуінде көп сыр жатыр.

Соғысты жүргізудің машиналық дәуірі – отпен атылатын мылтық түрлері жетіліп, автомат, пулемет, зеңбірек, танк, ракета, самолет, бомба мен гранат түрлерінің заманын айтады. Бұл техникалық жарақтармен соғыс жүргізгенде, қару-жарақтардың небір жаңа түрлері майдан төрінде қолданылса да, бәрібір адам психологиясы мен рухани табиғаты шешуші күшке айналып отырады.

Қазақ халқы өз тарихында соғыс жүргізудің машиналық дәуірі деп аталатын

түріне яғни мейлінше жетілген түріне алғаш рет Кеңестер Одағы мен фашистік Германия арасындағы соғыста араласты. Қазақ солдаттары мен қазақ командирлері майдан төрінің бұл дәуірдегі қару-жарақтың барлық түрін тез арада меңгеріп, әлем жұртын таңдандырған ерліктер жасап жатты. Яғни тарихтың катал сынынан абыроймен өтті.

Өз халқының қас батыры атанған Бауыржан Момышұлы да алғаш рет соғыс жүргізудің мейлінше жетілген машиналық дәуіріне араласып, ерлік даңқы бүкіл әлем халықтары назарына ілікті. Ата жауға қарсы Отанды қорғау жолында жауына қарсы соғыс қару-жарақтарымен бірге қаламын яғни қамал бұзар қаһарлы сөзін де қоса жұмсаумен ерекшеленді. Бұл тақыр жерде пайда болған кездейсоқ құбылыс емес, ол көне заман ата-бабаларынан бермен қарай жалғастық тауып келе жатқан дәстүр жалғастығы болатын-ды.

Соғыс жүргізудің бүгінгі күндегі ядролық дәуірі де өз белгісін беруде Жапония халқына қарсы қолданылған атом бомбасы осы құбылыстың айғағы десе болғандай. Атом бомбасына ие, ядролық қаруға ие мемлекеттер саны да бүгінде отызға жақындап келеді. Соғыс білімпаздарының айтуы бойынша, егер ядролық атом қару-жарақтарының тетігі ағытылар болса, жеңуші де, жеңілуші де болмайды, әлем бұрын-соңды болмаған апатқа ұрынып, жер шары орбитасынан ауып, құрдымға кетуі мүмкін.

Соғыс жүргізудің осы үш түрінің алғашқы екі кезеңінде әскери әдебиет жанры пайда болып, дамудың, жетіліп қалыптасудың ұзақ жолдарын бастан кешті.

Әскери әдебиет деп нені айтамыз, оның тақырыптық негізі мен зерттеу нысанасына нелер жатпақ деген сұрақтардың алдымызды орағытатыны да шындық.

Әскери әдебиет деп әскери ғылым түрлерімен бірге, көркем өнердің өзіндік ерекшелігіне орай пайда болған көне заманнан бүгінге дейін дамып, қалыптасу үстінде келе жатқан рухани құбылыстың қомақты бір саласын айтамыз.

Әскери әдебиеттің көркем әдебиет саласында пайда болған түрлерін, оның өзіндік дербес саласына жататын, жалпы әскери көркем әдебиет пен соғыс майданына тікелей қатысып, толарсақтан қан кешіп, Отан үшін жан беріп, жан алысқан әрі майданда қарумен бірге қамал бұзар қаһарман сөзді қоса жұмсаған дарынды жауынгер мен қолбасшылар қаламынан туған әскери көркем әдебиеттің жөні бір басқа екенін баса айтамыз. Әскери әдебиеттің түрі бізде Ұлы Отан соғысы тақырыбына жазылған көркем әдебиет туындыларын айтып жүрміз. Кеңес дәуірінде Ұлы Отан соғысы тақырыбына жазылған көркем туындылар ішінде біздер, қазақстандық жазушылар, Ресей мен Украинадан кейінгі орынды иемденеміз. Кеңес үкіметіне қараған түркі халықтарының ішінде қазақтар әскери әдебиет тарихында жетекші орында.

Қырғын соғысқа қатыспай-ақ сырттан бақылап, майдан өмірі туралы әдебиеттің әртүрлі жанрында жазатын ақындар, жазушылар, драматургтар да болады. Мысалы, Л. Толстой орыстардың басынан өткен 1812 жылғы Отан соғысы шындығын суреттейтін өзінің «Соғыс және бейбітшілік» романын жазса, 1941-1945 жылдардағы Ұлы Отан соғысы жайында Ғ. Мүсірепов «Қазақ солдаты» романын, М. Әуезов «Намыс гвардиясы» пьесасын жазды. Басқа ақын-жазушылар да майдан тақырыбына қызу атсалысты. Әрине, бұларды да әскери көркем әдебиет саласына жатқызамыз.

Біздің көздеп отырғанымыз, яғни, ой талқысына салып арнайы ғылыми зерттеу нысанасында ұстанарымыз – соғыс майданына әскери жауынгер ретінде араласып, қанды қырғын ішінде ауыздықпен су ішіп, етігімен су кешкен қас батырлар көп шықты. Оларды жорыққа бастаған қолбасшылар мен партизандар жауға қарсы қаруымен ғана емес, қаламын да қатар жұмсаған ақын-жазушылар әскери әдебиеттің көрнекті өкілдеріне айналып үлгерді.

Көркем әдебиеттегі әскери әдебиет деп аталатын бұл іспеттес құбылыстар тақыр жерден пайда болған жоқ. Түркі халықтарының көне дәуірден бүгінге дейін дәстүрлі жалғастық тауып дамып келе жатқан әскери әдебиеті болғандығын жазба тарих ескерткіштері де айғақтайды. Түркі халықтары әдебиетінің бастау көздері біздің заманымызға дейінгі мыңжылдықтар ішінде сақтар елінен шыққанын, бірақ өлеңдері қытай тілінде жазылғанын көне қытай жазба деректері бойынша менің шәкіртім Иманғазы өзінің кандидаттық диссертациясы арқылы ғылыми айналымға түсіріп отыр. Бірақ біздер сақтар дәуірі мен тұңғыш Түркі қағанаты (V-VIII ғ.) арасындағы әскери әдебиет туралы нақтылы дерек көздерін әзірше терең танып, бойлай алмай келеміз.

Бұл мәселені Түркі қағанатының ұлы идеологы әрі ойма жазу арқылы тасқа шегіп, ұлы мұра қалдырған әйгілі Тоныкөк данадан бастаудың жөні бар деп білеміз.

Сол замандағы түркі халқының тәуелсіздігі жолында болып өткен қырғын соғыстарға қатысып, қаруымен де, қаламымен де күреске түскен Тоныкөк бабамыз – түркі халықтары әскери әдебиетінің басында тұрған тарихи тұлға. Түркі қағандығы дәуірінен кейін, Қараханидтер заманында бұрынғы он садақ аталған елден шыққан әлемге әйгілі «Құдатғу білік» (XI ғ.) кітабының авторы Жүсіп Хасхаджибтің еңбегінде сол заманда ғұмыр кешкен қоғамның саяси-әлеуметтік топтарын жүйелеп, әскери қолбасшылар туралы сарапталған пікірлері бүгінгі таңда да ғылыми айналысқа сұранып тұрған ой танымдарға тұнып тұр. Автордың майдан төрінде әскери қолбасшылардың шешуші орнын анықтап, жеке тұлғаның қаншалықты ықпалы барын сараптай келіп:

... Мың арыстанды бастаған қой бастықтан

Мың қойды бастаған арыстан бастық артық, –

деген аталы сөзі тек майдан төріндегі әскери қолбасшы туралы ғана емес, қазіргі қоғамдық билеу сатысындағы әрбір бастыққа қолдануға болатын шындық екенін анық сезінеміз.

Біз осындай мысалдар қатарына, әскери әдебиет туралы ой-танымның өлшеміне Моғолстан мен шағатай өлкесіндегі Әмір Темір әулеті заманында да ақын, ғалым, қолбасшы, патшалық билік еткен айтулы тұлғалардың әрекет еткенін алға тарта аламыз. Мысалы, атақты З.Бабыр патшаның өз мақсатына жету жолында жүргізген күрестерінде қаруы мен қаламын қатар жұмсап, артына өз өлеңдері мен әлем мойындаған «Бабырнама» туындысын қалдыруы – осының нақты айғақты дәлелі.

Осы тұста Жәми мен Науаи тәрізді ұлы классиктердің өмір сүріп отырғанын біле отырып, пікір білдіруі – аса жоғары бағаланған ой-пікірі болуымен-ақ назар аудартады.

Бұл аталған ақындардың бәрі де өз заманында мемлекеттік билік үшін күрес жолында қан майданда қол бастап, әрі білек сыбана кіріскен ақындық өнеріне қоса қару-жарағын жауға қарсы сілтеген ерекшелігі мен мұңдалап тұрады.

Алтын Орда империясы құлап, біртұтас түркі халықтары көптеген ұсақ хандықтарға бөлініп, ыдыраған тұста. Қазақ хандығы XV ғасыр мен XVIII ғасыр арасында өз тәуелсіздігін сақтау жолында айтарлықтай мән-мағынасы бар тарихи күрес жолын бастан өткеріп жатты.

Қазақ хандығының тәуелсіздігі жолында, әсіресе, ұзақ жылдарға созылған қазақ пен қалмақ арасындағы соғысқа қатынасып, өз көз алдында өткен тарихи оқиғаларға тікелей куә болған қазақ ақын-жыраулары әскери әдебиеттегі бабалар дәстүрін әрі қарай жалғастырды. Ақтабан шұбырынды заманын көзі көріп, қасіретін өз басынан өткізген Қожаберген, Ақтанберді жыраулар жауға қарсы қол бастап, қанды майдан алаңында жауға қарсы найзасы мен отты жырын қатар жұмсаған. Ол тұстағы қазақ ақын-жырауларының бәрі де майдан алаңында болып, жауға қарсы күресте қаруы мен ақындық өнерін қатар қолдануы арқылы әскери әдебиеттің де көрнекті өкілдері еді.

XVIII ғасырдың басында Ресей империясы қазақ жеріне қол салып, XIX ғасыр ішінде қазақ еліне тұтастай отаршылдық ойранын орнатып бақты. Қазақ елін біртұтас қалпынан ажыратып, XIX ғасырдың алғашқы жартысында үш бөлікке ажырап кетуіне себепкер болды. Кіші жүзді Орынборға қаратып, ел билеудің халыққа жат Сұлтан правитель билігін орнатты. Орта жүзді Омбыға қаратып, ел билеудің Аға сұлтандық жүйесін орнықтырды. Ұлы жүз Қоқан хандығына бағынып, ел билеудің рулық жүйеге негізделген Датқалық түрін бастан өткізіп жатты. Тұтас бір халық отаршылдық саясаттың нәтижесінде үшке жарылып, рухани тұтастығының ыдырай бастағаны XIX ғасырдың бірінші жартысындағы әдебиет әлеміндегі зар заман шындығының айнасы болған поэзия жанрында айқын байқалып жатты.

Батыс Қазақстан қазақтары арасынан ақырып теңдік сұраған Махамбеттің отты жыры сол тұстағы нағыз әскери әдебиет дәстүрін жалғастырды да, ұлы ақын жауынгер поэзияның бірегей дара тұлғасына айналды. Сөйтіп, Махамбет поэзиясы Исатай бастаған халық көтерілісінің жаршысына айналды.

«Исатай басшы мен қосшы» деген Махамбет Ресей патшасы мен Жәңгір ханның қарулы қолымен бетпе-бет келгенде, қан майданда жауға қарсы қаруы мен ақындық сөз өнерін қатар жұмсаған нағыз әскери әдебиеттің хас жампозы болғанын көрсете білді.

XIX ғасырдың алғашқы жартысында Қоқан хандығының қорлығы мен зұлымдығына қарсы көтерілген халықтың жарқылдаған алмас қылышындай Мәделіқожа ақын өлеңдері қалың елге рухани қуат берді. Мәделіқожа да Қоқан жасақтарына қарсы қанды майданға түсіп, қаруымен сөз нәсерін қабат қолданып, талай ерліктің үлгісін көрсетті.

Мәделіқожа ақындық өнері мен бес қаруын қоқандықтарға қарсы сілтеген, –қазақ жеріндегі соғыс жүргізудің мануфактуралық дәуірін көрсететін әскери әдебиеттің көрнекті өкіліне айнала білді. Қазақ ақындарының әскери әдебиет жасаудағы ата дәстүрін жалғастыру әрекеті, тіпті, 1916 жылғы ұлт-азаттық көтерілісінің жаршысы мен жыршысына айналған халық ақыны Омар Шипиннің шығармаларында да айқын белгі беріп жатты. Міне, түркі қағанатының темірқазық жұлдызындай мызғымас идеологы болған ақын әрі қолбасшы Тоныкөктен басталған, поэзия жанрынан өрбіп, өріс жайған әскери әдебиетте қалыптасқан дәстүр Омар Шипинмен аяқталады. Бұл сан ғасырларға созылған соғыс жүргізудің мануфактуралық дәуіріндегі әскери әдебиет өкілдерінің бәрі де бес қарудың күшімен сөз өнерін қоса жұмсаған кезеңмен аяқталады.

Соғыс жүргізудің машиналық дәуіріне қазақ халқы, шын мәнінде, Кеңес Одағы мен фашистік Германия арасында болған 1941-45 жылдардағы Ұлы Отан соғысында тұнғыш рет қатысты. Бұрын мұндай соғысты ішінара ұлт-азаттық күресінде шет жағалап көрген, әлі бірақ кең мағынада бастан өткізбеген, бұған жетерліктей даярлығы болмаған қазақ солдаттары мен командирлері дегенмен бүгінгі күн қару-жарақтарын тез менгерді. Мәскеу түбінде болған шешуші айқастарда көзсіз ерліктер жасап, бүкіл әлем халқын таң қалдырды. Панфиловшы батырлардың ерлігі осы көріністің нақты айғағына айналды.

Бауыржан Момышұлының өмірі Кеңестер Одағы мен фашистік Германия арасында болып өткен Ұлы Отан шайқасында соғыс жүргізудің мейлінше жетілген машиналық дәуіріне тұспа-тұс келді. Соғыс басталғанға дейін Бауыржан Момышұлы 1932 жылдан әскер қатарында қызмет етіп, әскери білім мен іс тәжірибесін жете менгерген аға лейтенант дәрежесіне дейін көтерілген еді. Ол бұған дейін де даярлығы жетілген жауынгер командир ретінде қалыптасқан еді. Мұның үстіне, рухани дүниесі де қордаланып байып түскен еді. 1928 жылдан бастап қолына қалам ұстап, алғашқы өлең жолдарымен, публицистикалық тұнғыш «Тау сағыз бен көк сағыз» аталатын мақаласымен бірге күнделіктер, естеліктер жазу арқылы қалам ұштау үстінде өсіп келе жатты.

Ұлы Отан соғысы басталып, қанды майдан қызған тұста «Барлығы да майдан үшін» ұраны белең алды. Майдан жауынгерлеріне рух беріп, отаншылдық сезімін ұштай түсуге барша өнер қайраткерлері жұдырықтай жұмыла түскен кезде, кең мағынадағы әскери әдебиет саласындағы қаламгерлер өнері де қалыптасу, даму жолына түсті. Осы тұрғыдан қарағанда әскери әдебиеттің шеңберіне енетін, әрі қайталанбас өз ерекшелігімен дараланатын мынадай жіктелістерді байқаймыз:

— тылда, майданнан алыста отырып соғыс тақырыбына жазған ақын-жазушылар тобы шыға бастады. Мысалы, Ғабит Мүсірепов «Қазақ солдаты» романы, Мұхтар Әуезов пен Әлжаппар Әбішевтің «Намыс гвардиясы», Жамбыл бастаған халық ақындарының шығармалары, 28-панфиловшылар туралы өлең, дастандары, т.б.

— қазақ әдебиетінде партизан ақын-жазушылардың өз бастарынан кешкен өмір шындығы арқау болып өрілген шығармалары. Мысалы, Қ.Қайсенов, Ә.Шәріпов, Ж.Саин, т.б.

— майданның өтінде болып, жауымен бетпе-бет келіп алысқан жауынгер ақын-жазушылар: Б.Момышұлы, Қ.Аманжолов, М.Ғабдуллин, Б.Бұлқышев, Ә.Нұрпейісов, Т.Ахтанов, Ж.Молдағалиев, С.Мәуленов, А.Жұмағалиев, С.Бақбергенов, т.б.

— соғыс жылдарында майдан қажетіне қарай бірде ашылып, бірде жабылып отырған қазақ тіліндегі әскери газеттерде еңбек еткен журналистер туындылары.

Бұлардың бәрі де Ұлы Отан соғысы кезіндегі әскери әдебиеттің қалыптасып дамуына өз үлестерін қосып, тақырып аумағын кеңейтіп, майдан жаңалықтарын дер кезінде жеткізіп, халық рухын көтеріп отырды. Жоғарыда аталған әскери әдебиеттің екілдеріне қарағанда үшінші топтағы ақын-жазушылар туындысы арасынан Б.Момышұлының алар орны бөлекше. Ол ата-бабадан бермен келе жатқан әскери әдебиеттің дәстүрімен терең таныс болып, ата дәстүрді айрықша

дамыға жалғастырып, түркі халықтары әскери әдебиетінің негізін салып, соны шынайы қалыптастырушы қайталанбас тұлғаға айналып үлгерді.

Б. Момышұлы қатысып, қолбасшылық еткен майдан төрі соғыс жүргізудің машиналық дәуірі еді. Мұндай тарихи тағдыр шешілетін соғыс жүргізудің бұрын-соңды болмаған жаңа техникалық құралдарды пайдалану, оны жете меңгеру, соны майданда шеберлікпен қолдану үшін қолбасшы әскери ғылым салаларын жетік білу шарты алға қойылды. Ал, ширек ғасыр өмірін кеңестік тұрақты армия қатарында қызмет атқарып, соғыс кезінде аға лейтенант шенінен дивизия командиріне дейін өсу жолында Б. Момышұлы армия уставына өзгеріс ендіріп, стратегия мен тактика саласында жаңалық ендірген әскери ғылым саласында мейлінше жетіліп, теңдессіз ерліктер жасап, атағы әлемге танылып, халық танып мойындаған дарынды тұлғаға айналды. Соғыс аяқталған соң Ұлы Отан соғысының ең озық әскери қолбасшыларынан іріктеп тандап алынған 250 командирден жасақталған бір мезгілдік әскери академияға оқуға алынған түркі халықтарының жалғыз өкілі еді. Әскери академияны бітіріп, әскери академияда стратегия мен тактика саласы бойынша дәріс беретін профессор қызметін атқарған, әскери саладағы тұңғыш қазақ болуымен де ерекшеленетін.

Қан майданда жасаған көзсіз қайталанбас ерлігі үшін Б. Момышұлы генерал-майор, 8-гвардия дивизиясының командирі әрі әскери ұстазы Панфиловтан бастап, Совет Одағының батыры мен генерал атағына талай рет ресми түрде ұсынылған еді. «Бірақ Б. Момышұлының әлемге танылған даңқы мен әскери ілімдегі тереңдігін, дарабоз қолбасшылығын көре алмаған, пенделігі басым Генштабтың және Қорғаныс министрінің тікелей қарсылығына ұшырады. Осы себепті, ол 1956 жылы 46 жасында отставкаға шығып кетті. Отставкаға шығу себебін өз ұстазы генерал Чистяковке жазған хатында айтылуында көп сыр жатыр. Бұл сияқты өзге ұлт өкілдерін, мысалы, Қ. Қайсенов, Р. Қошқарбаев, т. б. шамасы келгенше батырлық атаққа жібермеуге тырысқан тоғышар қолбасшылардың болғаны да рас. Осы көріністі ақын Әділбек Жанқұлиев сөзімен өрнектесек:

*Батыр таппай баһадүр алашымнан,
Орыстардың онда да бағы ашылған.
Қазақ батыр болмауын қадағалап,
Жол бермеуге жан салып алас рған.
Көгенкөзді көк көздер көп түртетін,
Солар жаудың алғандай жағасынан ...
Басқа лттың баласы болғандықтан,
Батырлығы Баукеңнің зорға ашылған,*

— деген өлең жолдарында («Ар Ай» 01.12.2005).

Ұлы Отан соғысы кезіндегі ресми атақ берудегі алақолдылық Ауғанстан соғысында да қайталанып отырғанын әшкерелейді. Ауған соғысына біз жақтан негізінен мұсылман жастары қатысса, қолбасшылық билігі орыстар жағында болатын. Осыған қарамай, батырлық атақ тек соларға бұйырып жататын. Осы әділетсіздік ақын тарапынан таңбаланып айтылуы да заман шындығынан туындап жатқан көрбілте заңдылық еді

Б. Момышұлы әскери жолдағы болашақ мансап-беделінің өз ойындағыдай болмайтынын білген соң, жазушылық өнерге бағып алып, тез танылды. Қазақстан Республикасы Мемлекеттік сыйлығын алды. Бұл өзгерісті замандастары Б. Момышұлының екінші ерлігі деп бағалады.

Б. Момышұлы өзінің жазушылық өнерін әскери әдебиетке тікелей бағыштаған еді. Оның қаламынан алғашқы кезде туған мақал-мәтелдерінің, афоризмдері мен өлеңдерінің, эпистолярлық жанрдағы туындыларының майдан өмірі шындығынан туындап жатуы табиғи құбылыс еді. Әскери әдебиет саласында Б. Момышұлы күнделікті соғыс жағдайында қан майдан ішінде бастан кешкен өмір тәжірибесін ойда қорытып, жазған теориялық деңгейі биік мақалаларымен таныла бастады. Қаз ССР Ғылым академиясында бір апта бойы ғалымдар мен өнер қайраткерлерінің алдында соғыс жайы туралы оқылған лекциялары («Психология войны», «Қанмен жазылған кітап») мен әскери академияда стратегия мен тактика пәнінен өткізген дәрістері арқылы, әскери көркем әдебиеттің ғылыми тұғыры мен теориялық негізін салды. Ал, оның көркем әдебиеттегі көріністері жазушының көптеген шығармаларында жатты.

Б. Момышұлы – соғыс кезінде және өзі соғыстан кейін де қаламы қолынан түспеген жазушылық талантымен айтулы қаламгерге айналды.

Б. Момышұлының әскери ғылымды терең меңгеріп, полковник атағымен-ақ дивизия командиріне көтерілуі, әскери академия профессоры атағымен дәріс беруі және осы әскери саладағы ой-танымын, майдан шындығын көркем шығармалары арқылы әскери әдебиеттің шыңына көтерілу жолдары оны бірден-бір түркі халықтары әскери әдебиетінің негізін салуға алып келді. Өйткені, түркі халықтары тұтас (Түркия түріктерінен басқалары) Ұлы Отан соғысына түгел қатысып, олардың ақын-жазушылары да ата-бабаларынан рухани мұра болып қалған әскери әдебиет дәстүрін жалғастырып жатты. Ал Б. Момышұлы болса, ғылыми әрі көркем шығармалары арқылы әлем халықтарына ерекше әскери әдебиет саласында танылуы себепті «Түркі халықтары әскери әдебиетінің негізін салушы» деген тарихи тұғырға көтеріле алды. Өйткені Б. Момышұлы бұл мәселеге алдын-ала, саналы түрдегі даярлықпен келгендігі оның өз досы Құрманбек Сағындықовқа 10.04.1944 жылы жолдаған хатында: «Мен бізде әскери-ағартушылық әдебиеттің негізін салуды бастау үшін қолдан келгеннің бәрін істедім», – деп хабар беруінен мәселенің төркіні көрініп тұр. Бізге дейінгі бабаларымыз Тоныкөктен (VIII) Мәделіқожаға дейінгі (XIX ғ.) соғыс жүргізудің мануфактуралық заманында тал бойына жарасқан бес қаруын асынып, оның үстіне, ақындық-жыраулық өнерімен де жаумен жағаласқан дәстүрін Б. Момышұлы бастаған әскери әдебиеттің өкілдері ары қарай жалғастырды. Бірақ бұлар соғыс жүргізудің машиналық дәуірін де жалғастырып дамытушылар болды. Бұл құбылыстың басында өзінің ерлігімен, ақындық-жазушылық өнеріндегі өрлігімен қан майдан төрінде қатарластыра жұмсаған Б. Момышұлы тұрды.

Бұл проблема кең қарастырылып, еркін көсілетін ғылым саласы болғандықтан, біз әзірше өзіміздің жеке пікірімізді ортаға салумен шектелеміз.